

Recenzja pracy doktorskiej mgr Jolanty Kowal, zatytułowanej

**„UWARUNKOWANIA ROZWOJU MILITARNEJ TURYSTYKI KULTUROWEJ
NA TERENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO”**

napisanej na Wydziale Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu
Marii Curie-Skłodowskiej, w Zakładzie Geomorfologii
pod kierunkiem prof. dr hab. Józefa Supersona

Przedłożona do recenzji praca licząca 356 stron składa się z dziewięciu rozdziałów, wniosków i bibliografii. Ponadto w aneksie zamieszczono wzór ankiety skierowanej do turystów, a także tabele inwentaryzacyjne. Praca jest bogato ilustrowana, zamieszczono w niej 112 rycin, 47 tabel i 75 fotografii omawianych obiektów.

Pierwszy rozdział ma charakter wprowadzenia teoretycznego i zawiera, oparte o studia literaturowe, rozważania nad istotą oraz zakresem pojęcia militarnej turystyki kulturowej. Posiłkując się pracami A. Kowalczyka i A. Mikosa v. Rohrscheidta definiuje turystykę militarna jako formę turystyki kulturowej. Autorka nie opowiada się wyraźnie za przyjęciem jednej definicji, moim zdaniem raczej należałoby wykorzystać szerszą koncepcję Mikosa v. Rohrscheidta niż spojrzenie Kowalczyka przez pryzmat dark tourism. W dalszej części tego rozdziału przedstawiono typologię atrakcji turystyki militarnej. Autorka używa tutaj zamiennie terminu atrakcja (nie uwzględniono jednak najnowszych prób definiowania i typologii atrakcji), walor, obiekt. Zdefiniowano co prawda pojęcie atrakcji, ale pozostawiono bez komentarza walory. Opisano także pokrótce uczestników militarnej turystyki kulturowej oraz jej formy organizacyjne, a także przedstawiono wybrane przykłady obiektów i miejsc związanych z tą formą turystyki. Mam wątpliwość, czy Hiroszima i Nagasaki to obiekty turystyki militarnej, czy raczej są związane z *dark tourism*.

Drugi rozdział zawiera założenia metodologiczne zaplanowanego procesu badawczego oraz jego realizacji. Rozpoczyna go obszerny przegląd literatury przedmiotu badań, omawiający dorobek zarówno polskich, jak i światowych autorów. Sformułowano również cel pracy, autorka przyjęła, że będzie nim „*określenie uwarunkowań i perspektyw rozwoju kulturowej turystyki militarnej na terenie województwa dolnośląskiego*”. Postawiona hipoteza badawcza zakłada, że walory turystyki militarnej woj. dolnośląskiego

są liczne i różnorodne pod względem typu i formy, ale słabo rozpoznane i wykorzystane. Tak sformułowaną hipotezę uszczegóławiają hipotezy pomocnicze, zakładające np. brak strategii rozwoju oferty militarnej czy niewłaściwą jej promocję. W rozdziale tym opisano również zakresy badań oraz źródła danych.

Rozdział trzeci zawiera charakterystykę wybranych elementów środowiska przyrodniczego województwa dolnośląskiego. Opisano w nim podział fizycznogeograficzny, złożoną budowę geologiczną, rzeźbę terenu, stosunki wodne i szatę roślinną. Elementy te mają niewątpliwie duże znaczenie dla podniesienia lub obniżenia atrakcyjności obiektów militarnych, niestety, zabrakło w tym rozdziale takiej refleksji, odniesionej do wybranych przykładów. Elementy środowiskowe zostały uwzględnione w rozdziale szóstym, z punktu widzenia zawartości pracy, te dwa rozdziały można było połączyć.

W kolejnym rozdziale przedstawiono etapy rozwoju budowli i systemów obronnych oraz zwrócono uwagę na ewolucje sztuki obronnej, skupiając się na twierdzach zlokalizowanych na obecnym terytorium Polski.

W rozdziale piątym autorka dokonała waloryzacji obiektów militarnych województwa dolnośląskiego. Jako metodę oceny atrakcyjności turystycznej analizowanych obiektów wybrano stosunkowo prostą metodę bonitacji punktowej, wśród geografów często krytykowaną za subiektywizm. Dla potrzeb tej waloryzacji przeprowadzono szczegółową inwentaryzację obiektów militarnych na terenie woj. dolnośląskiego. W sumie analizie poddano 47 zamków, 4 twierdze, 7 pozycji obronnych. Ich rozmieszczenie w regionie ilustrują załączone mapy. Autorka dokonała bonitacji, przypisując określoną liczbę punktów do 18 kategorii oceny. Ocenie poddano m.in. znaczenie obiektu dla turystyki militarnej, atrakcyjność obiektu, potencjał historyczno-kulturowy, infrastrukturę turystyczną oraz ofertę turystyczną. Wyniki bonitacji pozwoliły na wyodrębnienie 15 obiektów o największym znaczeniu dla turystyki militarnej. Autorka przeprowadziła w nich dodatkowe badania turystów metoda sondażu diagnostycznego.

W rozdziale szóstym przedstawiono geograficzne, historyczne i kulturowe walory militarnej turystyki kulturowej w woj. dolnośląskim. Moją wątpliwość budzi sformułowanie „walory geograficzne” (w literaturze używa się walory turystyczne, krajoznawcze), lepiej byłoby używać terminu czynniki lokalizacji, a nie walory geograficzne (str. 84 i dalsze). Opisano tutaj usytuowanie wybranych obiektów w krajobrazie, budowę

geologiczną i ukształtowanie terenu. W tym rozdziale przedstawiono również historię Śląska powiązaną z rozwojem budowli obronnych, na tle zagrożeń militarnych. Ta część praca jest najbardziej obszerna i dodatkowo bogato ilustrowana fotografiami.

Rozdział siódmy zawiera ocenę wykorzystania turystycznego wybranych obiektów militarnych na terenie Dolnego Śląska. Autorka zamieściła w tym rozdziale opisy wybranych obiektów oraz oferty ich zwiedzania. Natomiast w podrozdziale 7.4 przedstawiono wyniki sondażu diagnostycznego. Badaniami ankietowymi objęto aż 17 tys. turystów krajowych i zagranicznych, co pozwoliło na próbę określenia profilu turysty militarnego. Pytano również respondentów o ocenę atrakcyjności obiektów militarnych, w świetle tych badań najbardziej atrakcyjne z punktu widzenia turystów okazały się zamki Książ i Czocho oraz twierdze w Kłodzku i na Srebrnej Górze. Zebrano również opinie odnośnie czynników, które nie podobały się respondentów.

Rozdział ósmy dotyczy społeczno-ekonomicznych uwarunkowań rozwoju militarnej turystyki na Dolnym Śląsku. Omówiono w nim zagospodarowanie turystyczne - m. in. bazę noclegową, gastronomiczną, urządzenia towarzyszące, dostępność komunikacyjną i komunikację publiczną. Analiza zagospodarowania w małym stopniu powiązana jest z problematyką turystyki militarnej. Natomiast kontekst taki zawiera podrozdział o finansowaniu projektów obronnych, m.in. z funduszy UE.

Ostatni, dziewiąty rozdział kreśli perspektywy rozwoju turystyki militarnej na Dolnym Śląsku. Autorka zebrała i poddała analizie strategię rozwoju turystyki w tym regionie. Stwierdzono, że turystyka militarna nie jest należycie reprezentowana w tych dokumentach. Lepiej perspektywy rozwoju turystyki militarnej objaśnia zamieszczona w tym rozdziale analiza SWOT. Autorka formułuje cztery cele operacyjne jakimi, jej zdaniem, jest kreowanie nowych szlaków tematycznych obiektów militarnych, tworzenie markowych produktów turystycznych dedykowanych turystyce militarnej, rozwój multimedialnych ekspozycji w obiektach obronnych oraz tworzenie klastrów dla zarządzania produktami turystyki militarnej. Wskazano także na potrzebę kształcenia managerów, przewodników i pilotów wycieczek pracujących w historycznych obiektach oraz odpowiednią promocję produktów turystyki militarnej.

Całość kończą wnioski, na trzech stronach zebrano zarówno syntetycznie wyniki diagnozy uwarunkowań rozwoju turystyki militarnej na Dolnym Śląsku, jak i wskazania dotyczące kierunków rozwoju tej formy turystyki. Są one również potwierdzeniem

osiągnięcia celu niniejszej rozprawy oraz związanych z nim osiągnięć, rozpatrywanych zarówno w sferze praktycznej, jak i teoretycznej.

Należy podkreślić dobrą dokumentację faktograficzną dysertacji, w której wykorzystano także dokumentację fotograficzną. Liczne zdjęcia, zarówno archiwalne, jak i współczesne, zrobione przez doktorantkę znakomicie ilustrują omawiane zagadnienia. Obszerna jest również bibliografia, w tym wiele pozycji anglojęzycznych.

Problem i pytania badawcze wskazują na interdyscyplinarny charakter badań naukowych, które niezaprzeczalnie zostały osadzone w naukach geograficznych. Uzyskanie odpowiedzi na te pytania wymagało zastosowania odpowiednich metod, technik i narzędzi badawczych, których dobór opierał się na określonych założeniach metodologicznych. Podczas zbierania materiału badawczego posłużono się pięcioma metodami badawczymi; były to:

- **metoda analizy historycznej i porównawczej** – obejmowała śledzenie rozwoju i ewolucji funkcji turystycznych obiektów militarnych;
- **metoda monograficzna** – polegała na poszukiwaniu i penetracji naukowej wielu źródeł związanych zarówno z turystyką militarną, jak i regionem Dolnego Śląska,
- **metoda sondażu diagnostycznego** – służyła zbieraniu informacji i opinii dotyczących oceny obiektów turystyki militarnej,
- **metoda analizy SWOT** dla określenia mocnych i słabych stron, oraz szans i zagrożeń dla rozwoju turystyki kulturowej militarnej w regionie dolnośląskim,
- **metodę bonitacji punktowej** w celu waloryzacji obiektów obronnych.

W przeprowadzonych badaniach doktorantka wykorzystwała takie techniki badawcze wraz z odpowiednimi narzędziami, jak:

- badanie dokumentów – dokumentów urzędowych, planistycznych, strategii, sprawozdań odnoszących się do obiektów turystyki militarnej
- inwentaryzację obiektów turystyki militarnej;
- ankietę – do zbadania preferencji i oczekiwań turystów w obiektach militarnych, a także poznania ich ocen formułowanych odnośnie atrakcyjności,
- wizje lokalne w opisywanych i badanych obiektach militarnych.

Dysertacja jest opracowaniem interdyscyplinarnym, wielowątkowym, ale i w

pewnym sensie monografią tematów związanych z turystyką kulturową militarną w woj. dolnośląskim. Jej największą wartością jest dokładna inwentaryzacja zasobów przyrodniczych i kulturowych, niezbędnych dla rozwoju turystyki militarnej, a także ocena atrakcyjności obiektów militarnych oparta na sondażu diagnostycznym. Dla władz samorządowych województwa dolnośląskiego oraz miast i gmin, w których znajdują się obiekty militarne cenne mogą być nakreślone w końcowej części pracy kierunki rozwoju turystyki militarnej i sformułowane projekty wykorzystania opisywanych zasobów. Zauważone nieliczne usterki redakcyjne nie obniżają wartości pracy (np. str.59 literówka w nazwisku Przybyszewska – Gudelis, str 115 ma być w Teheranie, w numeracji wszystkich podrozdziałów brakuje konsekwentnie kropki po ostatniej cyfrze).

Na podstawie przeprowadzonej recenzji pracy nt. „Uwarunkowania rozwoju militarnej turystyki kulturowej na terenie województwa dolnośląskiego” stwierdzam, że Pani magister Jolanta Kowal wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu, posiada umiejętność formułowania problemu badawczego, organizacji badań oraz interpretacji osiągniętych wyników. Przedstawione wnioski są sformułowane prawidłowo z dbałością o odpowiednie wyważenie argumentów.

Stanowi to, moim zdaniem, podstawę do stwierdzenia, że przedstawiona do recenzji praca spełnia kryteria stawiane rozprawom doktorskim, co pozwala na nadanie jej autorce tytułu doktora nauk o Ziemi w zakresie geografii.

Stawiam wniosek o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków 07.07.2017



dr hab. Zygmunt Kruczek, prof. ndzw.

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie
Wydział Turystyki i Rekreacji
zygmunt.kruczek@awf.krakow.pl